

OET DORP....

..EN MARKE

Stichting Historische Kring Losser

Oggericht 1969

De Stichting Historische Kring Losser stelt zich ten doel de kennis van en de interesse voor de geschiedenis van Dorp en Marke Losser te bevorderen in de meest brede zin.

Bestuursleden van de Kring maken deel uit van de Stichting Dorpsbleek, Gemeentelijke Straatnaamcommissie, (Gemeentelijke Monumentencommissie en Stichting Erve Kraesgenberg.

De jaarcontributie bedraagt f 20, voor een echtpaar f 25.

Rekeningen t.n.v. Stichting Historische Kring Losser:

- Rabobank Losser 33.73 .08.098
- Postbank 3.121.136

Bestuur

Thea Evers-Evers (vz.)	Staringsstraat 7	7581 BL Losser	5382613
Herman Bourgonje (secr.)*	Enschedesestr 19	7582 AE Losser	5381615
Georg van Slageren (penn.mr.)*	Hogeweg 36	7582 CH Losser	5382850
Leo Augustijn *	Het Witte Zand 55	7586 GW O'dinkel	5386190
Gerda Hogebrink	Lutterstraat 55	7581 BT Losser	5381291
Stieny Meijerink-Hannink	Lutterstraat 53	7581 BT Losser	5385396
Hermien Scholten-Vos	Gronausestraat 98	7581 CJ Losser	5381972
Suub Smit	St. Maartenstraat 24	7581 AL Losser	5388996

*)Redactie van 'Oet Dorp en Marke', dat vier keer per jaar verschijnt

Inhoud

Bestuur	2
Van de redactie	4
Wouter Cornelis Witzel (1852-1942), machinefabriek "de vulkaan" en de arbeidsenquête van 1890.	5
Naar Glane.	20
Uitgaven van de stichting Historische Kring Losser	23

**Heruitgave (2021) en opmaak van deze;
Jack Scholtens**

VAN DE REDACTIE

Na het aprilnummer waarin u het jaarverslag van onze stichting over 1998 kon lezen, ontvangt u nu weer een aflevering van ons kwartaalschrift waarin ten volle wordt voldaan aan onze doelstelling: 'Het bevorderen van de kennis en de interesse voor de geschiedenis van Dorp en Marke Lossers'.

Dit nummer is geheel gevuld met een door Thea Evers geschreven artikel over Wouter Witzel (1852-1942). In zijn tijd één van de bekendste inwoners van onze gemeente. Naast een beschrijving van de boeiende levensloop van deze ook maatschappelijk actieve 'Uitvinder van Lossers' bevat het artikel een weergave van diens 'verhoor' in het kader van de grote Arbeidsenquête van 1890. Deze enquête had tot doel het 'Verzamelen van gegevens over de kennis van de maatschappelijke toestanden der arbeiders, van de verhouding tusschen werkgevers en arbeiders in de verschillende bedrijven en van de toestand van fabrieken en werkplaatsen met het oog op de veiligheid en de gezondheid van de arbeiders'. Een andere bekende persoon die door de enquêtecommissie werd verhoord was de toen 30-jarige kapelaan dr. Alphons Ariëns, die het jaar daarvoor de eerste RK-arbeidersvereniging had gesticht.

Naast veel leesgenoegen met dit 'boekje' wensen wij u tenslotte nog een zonnige zomer toe.

De redactie.

WOUTER CORNELIS WITZEL (1852-1942), MACHINEFABRIEK "DE VULKAAN" EN DE ARBEIDSENQUÊTE VAN 1890.

Door Thea Evers.

Op het Industrieterrein De Pol in Losser is de firma WOUTER WITZEL gevestigd, een bedrijf, waar afsluiters worden gefabriceerd in alle soorten en maten, voor pijpleidingen, schepen, booreilanden en andere industriële installaties. Het bedrijf zet zijn producten af over de hele wereld.

De huidige firma Wouter Witzel, vierde in 1992 haar 25-jarig bestaan.

Ook de zorginstelling De Losserhof vierde in dat jaar haar zilveren jubileum en deze medejubilaris kreeg toen van het Losserse bedrijf een cheque aangeboden ter waarde van 25 mille.

Het ontstaan van de firma, de opening in 1967 en de geweldige groei sindsdien, vormden regelmatig onderwerp voor de berichtgeving in de regionale kranten.

Minder bekend is, dat er ruim honderd jaar geleden, in Enschede ook al een machinefabriek bestond, opgericht door Wouter Cornelius Witzel, de vader van de oprichter van het huidige bedrijf "Eene machinefabriek, ijzer-, koper- en metaalgieterij Witzel & Co".

Het jaarverslag van de Kamer van Koophandel vermeldt dit bedrijf voor het eerst in 1887, onder indeling "C. Diverse Stoomfabrieken".

Het bedrijf was gevestigd aan wat men toen (volgens de overlevering) Het Voetpad noemde (vermoedelijk omdat het uitkwam bij het Gronausevoetpad). Bij een besluit van 14 augustus 1899 werd de naam van dit voetpad vastgesteld als Heurne of Heurnestraat (niet te verwarren met de huidige Heurne in Enschede). De naam van de oude Heurne werd in 1945 n.l. gewijzigd in Wilhelminastraat en daar moeten we ons dus de plaats van dit oude bedrijf voorstellen.

De Volksalmanak voor Enschede en Lonneker vermeldt het bedrijf onder dezelfde benaming in ieder geval in 1889. Een oudere uitgave van deze almanak was in Enschede niet voorhanden. In de jaargangen 1890, 1891 en 1892, staat de vermelding "Eene machinefabriek, ijzer-, koper en metaalgieterij van de Naam!. Vennootschap "De Vulkaan" (voorheen Witzel & Co).

In 1894 wordt in de Volksalmanak nog dezelfde benaming gebruikt met de toevoeging (Directeur Witzel). Het jaarverslag van de Kamer van Koophandel over 1894 vermeldt het bedrijf echter al niet meer.

De conclusie is dan ook gerechtvaardigd, dat de machinefabriek niet langer dan 7 tot 8 jaar heeft bestaan.

Wat hiervan de oorzaak is geweest is niet meer te achterhalen. Vaak speelt hierbij een combinatie van persoonlijke factoren en concurrentiepositie een rol. Zo zegt de overlevering, dat één van de werknemers van deze machinefabriek van Witzel, ook één van de medeoprichters was van het nu nog bestaande metaalbedrijf Rörink & Van Den Broek. Ook dit is echter niet meer te verifiëren.

Volgens Stroink, Stad en land van Twente, dateert dit metaalbedrijf onder deze benaming uit 1908. Volgens het verslag van de Kamer van Koophandel dateert de oprichting echter uit 1911. Wel staat er reeds in 1905 een smederij J. G. Rörink in het jaarverslag. In de jaren daarvoor werden de smederijen door de Kamer van Koophandel nog niet met name genoemd, dus als smederij kan de fa. Rörink al wel langer bestaan hebben, en misschien inderdaad zijn voortgekomen uit de fabriek van Witzel.

Een andere overlevering zegt echter, dat de machinefabriek is overgenomen door de firma Sepp & Co. Ook dat kan mogelijk zijn, want dat was een toen al bestaand bedrijf, waar Wouter Witzel zelf ook gewerkt heeft.

Vast staat, dat het Wouter Witzel niet is gelukt om zijn machinefabriek draaiende te houden. Enerzijds was het klimaat juist gunstig in die tijd. Zo schrijft de Kamer van Koophandel in 1884 al, dat de machinefabrieken en ijzergieterijen" dit jaar belangrijk werden uitgebreid, zij hadden een toenemend debiet, ook door de uitbreiding der fabrieken hier ter plaatse".

Anderzijds is er ook telkens weer de vermelding van een sterke onderlinge concurrentie.

Nadat de machinefabriek van Wouter Witzel heeft opgehouden te bestaan, pakt de heer Witzel zijn oude beroep van smid weer op.

De Hoofdelijke Omslag (het belastingregister) voor 1898 der gemeente Enschede vermeldt Wouter Cornelis, smid, Horssteeg G6. (De Horssteeg is een oude benaming voor een gedeelte van de huidige Emmastraat).

In 1899 is de vermelding ongewijzigd. Alleen het adres is inmiddels veranderd in Emmastraat G6, overeenkomstig het besluit van de gemeenteraad van 1 september 1898.

In 1902 werd door het gemeentebestuur "ingevolge de hinderwet een aanvraag ingewilligd van W.C. Witzel tot het oprichten van eene smederij in eene werkplaats aan de 1e Hengelosche dwarsstraat (dit is de huidige Raiffeissenstraat) voor één jaar".

Het Adresboek van Enschede 1906-1907 vermeldt: Witzel, W.C., smid, en woonachtig aan de 1e Hengelosedwarsstraat 12f

Het Adresboek van 1909-1910 geeft aan: 1 e Hengelosedwarsstraat 24. Op hetzelfde adres woont ook W.C. Witzel Jr., ook smid van beroep.

Onder de kop "Smeden" staat in dit zelfde adresboek. Witzel, W.C. 1e Hengelosedwarsstraat 12. Het Adresboek voor Enschede van 1914-1915 vermeldt. Witzel, W.C., fabr. smid, Roomweg 61.

Andere jaargangen van het adresboek zijn in Enschede helaas niet meer voorhanden.

Het geslacht Witzel is oorspronkelijk afkomstig uit Duitsland. Er gaat het verhaal, dat de eerste Nederlandse Witzel als militair in Brabant is blijven hangen. Dit was Johan Hendericus, geb. omstreeks 1741 te Herrlesheusen in het Duitse Frankenland en overleden te Helmond op 31-1-1818.

De stamvader van de Enschedese tak is Antoon Johan, geb.11-1-1826 te Asten in Noord-Brabant en overleden op 23-6-1909 te Enschede. Van beroep was hij schoenmaker en spoorwegwachter. Hij huwde met Antonia Appels,

geboren 22-11-1823 te Muijssen (België) en overleden 25-5-1860 te Etten-Leur.

Op 16-1-1862 treedt Antoon Johan opnieuw in het huwelijk te Hoeven en St. Maartenspelder met Cernelia Roovers, geb. 2-8-1830 te Rijsbergen.

Daarna is de familie naar Enschede verhuisd. Wanneer precies was niet meer te achterhalen. (In 1868 wordt er een dochter geboren te Deventer en in 1871 wordt er een zoon geboren te Lonneker). Zoon Wouter Cornelis is nog geboren in Brabant in 1852, dus een telg uit het eerste huwelijk, en wel in de gemeente Hoogeloon (met de dorpen Hapert, Casteren en Hoogeloon), gelegen in het uitgestrekte voormalige heidegebied ten zuidwesten van Eindhoven. Daar heeft hij ook zijn jeugd doorgebracht en het smidsvak geleerd bij de dorpssmid van Hapert.

Hij treedt op 15-6-1876 in het huwelijk met Mietje Berfelo, geboren 16-5-1853 te Enschede. Het echtpaar krijgt in de periode 1876 - 1900 vijftien kinderen, waarvan er twee op zeer jonge leeftijd overlijden.

Een van de zonen uit dit eerste huwelijk krijgt de naam Wouter Cornelis, geboren 25-5-1888 te Enschede, niet te verwarren met de latere Wouter Cornelius, de tweede zoon uit het tweede huwelijk, die later het huidige bedrijf zal stichten.

In zijn Enschedese periode was Wouter Witzel ook een actief man binnen de Christelijke groepering in Enschede-Lonneker. Hij is (1892 en 1894) bestuurslid van de vereniging "De Unie", het bevoegde gezag van "Eene School met den Bijbel".

Ook is hij buitengewoon lid, en lid van de Commissie van Advies, van de afdeling Enschede en Lonneker van Patrimonium. Patrimonium (=vaderlijk erfdeel), was een Christelijk werkliedenverbond. Het was nog geen vakorganisatie, maar een verbond, waarbij arbeiders vanuit verschillende beroepsgroepen waren aangesloten.

De afdeling in Enschede werd opgericht in 1884. Vanuit dit verbond ontstonden pas later de Christelijke vakverenigingen.

Dit werkliedenverbond Patrimonium, is één van de organisaties die aan het woord komt in de grote Arbeidsenquête van 1890, en wel in de persoon van

Wouter Cornelis Witzel (n.b. : in de genealogie van de familie staat zijn naam vermeld als Wouter Cornelius, met als beroep smid, machinist en fabrikant) . Maar daarover later meer.

ARBEIDSENQUÊTE.

De tweede helft van de 19e eeuw stond in het teken van de grote landbouwcrisis. Veel arbeiders, die op het platteland waren geboren en getogen, vonden daar toen geen bestaan meer en trokken naar de grote stad, in de hoop dat de opkomende industrie uitkomst zou bieden.

Het waren echter jaren van honger ellende en bedeling. De maatschappij kon uiteindelijk de ogen niet langer sluiten voor de armoede, rechtsongelijkheid en verpaupering van grote delen van de bevolking.

In 1886 stelde de Tweede Kamer een Enquêtecommissie in, die onderzoek deed naar de situatie in de industriesteden Amsterdam, Maastricht en Tilburg. Eindelijk kwam ook de arbeider zelf aan het woord. Alle ellende werd openbaar en niemand kon er meer omheen.

In 1890 werd er weer een Enquête gehouden, waartoe ook een Staatscommissie werd ingesteld. De opdracht was ruimer dan in 1886:

"Verzamelen van gegevens over de kennis van de maatschappelijke toestanden der arbeiders, van de verhouding tusschen werkgevers en arbeiders in de verschillende bedrijven en van de toestand van fabrieken en werkplaatsen met het oog op de veiligheid en de gezondheid van de arbeiders". En dit keer kwam de Staatscommissie ook in Twente.

Er werden voor het onderzoek getuigen opgeroepen, uit verschillende kringen van het maatschappelijk leven, waaronder ook een groot aantal arbeiders.

Ook deze Arbeidsenquête maakte landelijk grote indruk en het verslag is voor de sociaal-economische geschiedenis van Twente van grote waarde.

Een van deze getuigen, die door de Commissie wordt gehoord, is dus de heer Wouter Cornelius Witzel.

Het verhoor vindt plaats op de tweede dag en wel op dinsdag 8 juli 1890.

De commissie is gestart op maandag 7 juli en heeft als eerste verhoord de burgemeester van Enschede, Tjeerd van der Zee.

De tweede dag begint met het verhoor van dr. Alphans Maria Augustinus Joseph Ariëns, oud 30 jaar en kapelaan te Enschede. De stad zal hem later

eren met een standbeeld, op het naar hem genoemde plein voor het Rk ziekenhuis De Stadsmaten.

Na Ariëns is het de beurt aan Wouter Witzel om voor de Commissie te verschijnen en na hem volgen nog 4 anderen, waaronder de bekende sigarenmaker/vakbandsman Johan Tusveld.

De heer Witzel komt uit het verslag naar voren als iemand die duidelijk het meest in zijn element is als het om technische zaken gaat.

Hij schroomt dan ook niet om uit zichzelf iets naar voren te brengen.

Maar ook de sociale kwesties laten hem niet onberoerd. Hij heeft de toenmalige arbeidsomstandigheden dan ook zelf aan den lijve ondervonden en geeft ook in dat opzicht duidelijk zijn mening.

Verwarrend is zijn mededeling, dat hij zelf geen kinderen heeft, terwijl hij volgens de genealogie dan al acht nazaten bezit. Maar waarschijnlijk moet de vraag worden opgevat als "Hebt u zelf kinderen aan het werk in uw bedrijf". Want het gaat op dat moment wel over het werken van kinderen in de bedrijven. Dat zou de ontkenning kunnen verklaren.

Oordeelt u zelf:

Verhoor van Wouter Cornelis Witzel, oud 38 jaar, directeur van de machinefabriek "De Vulkaan" bij Enschede.

V.= de voorzitter van de Enquêtecommissie

A. = het antwoord van de heer Witzel

De Voorzitter: Zijt gij lid van de afdeeling Enschede en Lonneker van Patrimonium?

A. Ja, buitengewoon lid.

V. Als zijnde fabrikant?

A. Ja ik ben tevens lid van de Commissie van Advies.

V. Wij hebben van uwe afdeeling een uitvoerig schriftelijk rapport ontvangen, in antwoord op de haar toegezonden lijst van vraagpunten.

Ik zal u aan de hand van dat rapport enkele vragen stellen, niet over alles wat daarin medegedeeld is, maar over datgene, waaromtrent wij meenen nog eenige inlichtingen te behoeven.

Mag ik u dan in de eerste plaats vragen, wat gij ons kunt mededeelen over de loonen, die in uw rapport redelijk doch zeer onevenredig worden genoemd?

A. De loonen zijn voor het achterland tamelijk goed. Maar er bestaat een verschrikkelijk verschil in, soms krijgt de eene wever 6 à 7 gulden, waarvoor een ander, die bijna hetzelfde werk doet, 12 of 13 gulden krijgt. Dit is dikwijls het gevolg van wat meer vlugheid of wetenschap, zoodat er wat meer afgeleverd kan worden. Dit werkt echter niet goed op de andere wevers.

V. Is dit een gevolg van de tusschenkomst der bazen?

A. Ja, de bazen, die het werk verdeelen, kunnen een arbeider, dien zij genegen zijn, bijvoorbeeld beter grondstof geven, waardoor hij meer kan afdoen dan een ander.

V. Over het premiestelsel denkt gij niet gunstig?

A. Neen, dit werkt zeer ongunstig op de werklieden. Wanneer er eene zekere hoeveelheid stukken afgeleverd worden, dan krijgen zij een stuiver of een paar centen meer. Dit werkt ontmoedigend op de arbeiders, die niet zoo vlug zijn. Soms worden de vlugge arbeiders tegengewerkt, zoodat zij de premie niet kunnen bereiken, hoewel zij er meestal na aan toe zijn.

V. Wat kunt gij ons nader mededeelen over den "percentsarbeid" van vaste werklieden in sommige fabrieken?

A. De berekening van percentsloon geldt alleen voor ambachtslieden en bazen, en wordt berekend naar het geheele bedrag van weef- en spinloon, dat wekelijks wordt uitbetaald. Ik heb zelf met dien percentsarbeid gewerkt, en wat mij betreft altijd met voordeel. Dit neemt evenwel niet weg, dat, wanneer de industrie gedrukt is of slechte grondstoffen worden gebezigd, juist de menschen, die het hardst werken het minst verdienen, doordien er dan te weinig loon wordt uitbetaald.

V. Onder de gevaren, aan bepaalde soorten van arbeid verbonden, wordt genoemd de noodzakelijk hooge warmtegraad in spinnerijen en weverijen. Is die hooge warmtegraad in alle gevallen noodzakelijk?

A. In spinnerijen wel, in weverijen niet. Maar bij weverijen heeft men het, omdat er dikwerf zulke slechte grondstof wordt gebruikt. Men heeft dan eene vochtige lucht noodig en daartoe laat men stoom in het lokaal. Dit werkt zeer afmattend op de arbeiders. Was de lucht nu alleen zeer warm, maar droog, dan was het niet zoo erg, maar het is juist dat vochtige, dat zoo schadelijk is. Het zweet loopt nu den menschen van alle kanten van het lijf.

V. Geschiedt dat inlaten van stoom geregeld of zeer dikwijls?

A. Zeer dikwijls.

V. In alle jaargetijden?

A. Ja.

V. In alle fabrieken?

A. Voor zoo ver ik weet, ja. In het rapport (van Patrimonium) is er ook op gewezen, dat in dit opzicht wel degelijk verbetering is aan te brengen.

V. Er wordt in het rapport gewezen op de wenschelijkheid van het aanbrengen van waterstuiftoestellen. Bestaan die in Enschede nog nergens?

A. Dat geloof ik niet. Ben ik goed ingelicht, dan bestaan zij in Nijverdal.

V. Daar hebben wij ze gezien. Derhalve in Enschede niet?

A. Neen, zoover ik weet.

V. Wij hebben gesproken over de loonen van volwassen arbeiders.

Wat de loonen van jongelieden van 16 tot 18 jaar betreft, zegt het rapport, dat deze goed zijn en van f 3 tot f 6 per week bedragen.

Werkt nu echter dat betrekkelijk veel geld verdienen, wel in elk opzicht gunstig op jongelieden van 16 jaar en daarboven?

A. Over het algemeen niet. Velen verlaten dan de ouderlijke woning en gaan ergens elders in den kost. Zij zijn dan te vroeg en te jong aan het vaderlijk toezicht onttrokken.

V. Zijn er in de fabrieken geene maatregelen getroffen om dit misbruik tegen te gaan?

A. Voor zoover ik weet niet.

V. Het is u zeker wel bekend dat dit elders wel geschiedt?

A. Dat kan ik bepaald niet zeggen.

V. Te Hengelo bestaat aan sommige fabrieken eene verzorgingskas, strekkende om slechts een gedeelte van het loon aan jongelieden uit te keeren en het overige voor hen te bewaren, met bijberekening van renten, terwijl zij daarover kunnen beschikken, als zij op rijperen leeftijd komen, een huwelijk aangaan, enz. Bestaan dergelijke inrichtingen hier niet te Enschede?

A. Neen

V. In het rapport wordt geklaagd over den zedelijken toestand van bij den arbeid gebezigde jongens en meisjes, die "bepaald verwilderend" wordt genoemd. Kunt gij ons daaromtrent nog nadere bijzonderheden mededeelen?

A . Ja, de zedelijke toestand der kinderen laat veel te wenschen over; voornamelijk wordt dit veroorzaakt, doordat zij in de fabrieken tusschen volwassen mannen en vrouwen staan; daar hooren zij allerlei leelijke taal en gesprekken, en die handelwijze werkt verwilderend en maakt hen slecht.

V. Wat het schoolbezoek betreft, ziet gij geene behoefte aan wettelijke maatregelen, wegens het examen voor de fabrieksschool. Wij hebben daaromtrent reeds verschillende bijzonderheden vernomen; maar baat dit middel nu wel allen kinderen, als sommige fabrieken zich aan de fabrieksschool onttrekken?

A. Jawel, want er wordt, wat de keuze van eene fabriek betreft, nooit een bepaalde bestemming door de ouders aan de kinderen gegeven. Zij zullen niet de fabrieken kiezen, die niet aan de fabrieksschool zijn aangesloten. De ouders streven er naar de kinderen op tijd het examen te laten doen voor de fabrieksschool; vooral bij de mindere bevolking is dat streven aanwezig. Het is een vaste regel geworden, want men ondervindt er schadelijke gevolgen van, wanneer de kinderen voor het examen zakken en niet op de fabrieken geplaatst worden. Deze maatregel is goed ter bevordering van het schoolbezoek.

V. In het rapport wordt gezegd, dat voor de opleiding van jeugdige arbeiders gelegenheid is op de Nederlandsche school voor Handel en Nijverheid. Mag ik vragen, welke jeugdige arbeiders hier bedoeld worden? Wij hebben van andere zijde vernomen, dat die school niet bezocht wordt door aanstaande ambachtslieden.

A. Ja, zij wordt wel bezocht door ambachtslieden, er is bepaald ook eene ambachts-avondschool verbonden aan de school voor handel en nijverheid. Deze kan ook bezocht worden door de fabrieksarbeider, omdat er ook onderwijs wordt gegeven in de compositie. Zoo spoedig de jongens op de Nijverheidsschool komen, zijn zij vrij van de fabrieksschool; van mijn fabriek gaan er vier jongens heen en dat zijn bepaald ambachtslieden.

V. Fabrieksreglementen zijn volgen het rapport niet aanwezig en termijnen van opzegging van de arbeidersovereenkomsten ontbreken.

Is hierin thans niet voorzien door het onlangs bekend gemaakte reglement op den arbeid?

A. Ja.

V. Ziet gij daarin eene verbetering?

A. Niet veel wat de arbeiders aangaat. Dat reglement kan mijne goedkeuring niet wegdragen, omdat het meer voor de heeren doet dan voor de arbeiders. Patrimonium heeft het voorrecht gehad dat reglement tevoren in te mogen

zien, maar heeft geen advies uitgebracht. Het heeft alleen eene afkeuring in dien zin er over uitgesproken.

V. In het rapport worden verschillende redenen aangegeven van minder gunstige verhoudingen tusschen de werkgevers en de arbeiders. In de eerste plaats, dat heeren fabrikanten het volk te eenzijdig ontwikkeld hebben. Wat wordt daarmee bedoeld?

A. Dit heeft eene heele geschiedenis achter zich. Vroeger werd met betrekking tot de kerkelijke stemmingen niet genoeg vrijheid gelaten; men heeft getracht de arbeiders op allerlei wijze voor het modernisme te winnen. Zodoende hebben zij den godsdienst losgelaten.

V. In de tweede plaats wordt genoemd het uitoefenen van pressie in zaken, die met de fabriek niet in betrekking staan. Welke zaken zijn dat?

A. Dat bedoelde ik juist met die kerkelijke stemmingen. De arbeiders werden toen bepaald gedwongen daaraan deel te nemen in den geest der fabrikanten en niet naar hunne eigene overtuiging.

V. Verder wordt geklaagd over het aanstellen van bazen, die soms in ruwe taal de klachten der arbeiders, al zijn ze gegrond, afwijzen. Kunt gij ons daaromtrent nader inlichten?

A. Dat gebeurt zeer veel, en de arbeiders hebben niet altijd den moed de patroons daarover aan te spreken.

V. Zijn de patroons niet altijd voor de werklieden te spreken?

A. Voor zoover ik weet wel, maar bij groote firma's vooral hebben de arbeiders den moed niet de patroons aan te spreken.

V. Zoudt gij niet meenen dat de patroons recht zouden doen, wanneer de arbeiders met gegronde klachten tot hen kwamen?

A. In vele gevallen wel.

V. In het rapport wordt ook gesproken over de bevoorrechting van den een boven den ander, zoodat de een gedurig goede grondstof krijgt en de ander slechte. Wilt gij dit nader verklaren?

A. De grondstof is niet altijd even goed voor hetzelfde werk. Een touwbaas weet zeer goed of het eene goede of slechte ketting is, en zoo gebeurt het zeer dikwijls, dat de baas hem, indien hij goed gezind is, bevoordeelt boven een ander.

V. Kan hierover niet aan de patroons geklaagd worden?

A. Ja, ook wel; het heeft onder anderen plaats gehad dat de baas per slot van rekening moest weggaan.

V. Wat betreft de redenen van eene minder goede verhouding van de zijde der arbeiders wordt genoemd: "de invloed van het socialisme en zijne valsche

leuzen van loonslavernij en hongerlijden, in onze stad geheel misplaatst".
Kunt gij dit ook ontwikkelen?

A. Vergeleken met andere plaatsen, kan het loon te Enschede goed genoemd worden. Er is althans geen sprake van, dat het loon bepaald slecht zou zijn.

V. Kunnen de arbeiders te Enschede goed met hun loon rondkomen, zonder dat de vrouwen behoeven mede te werken?

A. Dat hangt af van de grootte van het gezin; in vele gevallen wel. De arbeid van vrouwen heeft mijns inziens geen nut voor het gezin.

V. Zijn de arbeiders over het geheel goed gekleed?

A. Ik zou zelfs zeggen: wel eens wat te goed.

V. Eten zij geregeld vleesch, melk en eieren?

A. Ja, dat wordt nog al veel gebruikt, maar vooral spek.

V. Zijn de prijzen der levensmiddelen te Enschede niet hoog?

A. Neen.

V. Gij meent dat er dringend behoefte bestaat aan Arbeidsraden en Kamer van Arbeid. Hebt gij reeds eenig denkbeeld over de wijze waarop die Raden zouden moeten samengesteld worden?

A. Neen.

V. Meent gij dat die Raden uitsluitend uit vertegenwoordigers der arbeiders moeten samengesteld worden?

A. Neen, uit arbeiders en fabrikanten.

V. Zouden de patroons hunne vertegenwoordigers moeten afvaardigen en de arbeiders de hunne?

A. Ja, ik geloof wel dat het zo het beste zou wezen.

V. Gij zijt dus voor de samenstelling van Arbeidsraden, maar uwe gedachten daaromtrent zijn nog niet tot rijpheid gekomen?

A. Juist.

V. Voor ons is reeds gebleken - om tot een ander onderwerp over te gaan - dat nogal eens ongelukken gebeuren met het uitvliegen van spoelen in de weverijen. Volgens het rapport is in sommige fabrieken een toestel aan het weefgetouw aangebracht om dat te voorkomen.

Kunt gij ook weverijen noemen waar dat het geval is?

A. De oude weverij van Van Heek.

V. Hebt gij het toestel zien werken?

A. Ja.

V. Vindt gij het practisch?

A. In Duitschland is het nog beter dan hier; het is daar wettelijk ingevoerd.

V. Hoe is het hier ingericht?

A. Boven de gang der spoel is een ronde ijzeren stang aangebracht, die los hangt en belet dat de spoel naar boven slaat; maar de inrichting is toch van dien aard, dat nu en dan de spoel er toch uitschiet.

V. Hoe is het in Duitschland ingericht?

A. Op dezelfde wijze, maar daar zijn twee veeren aangebracht, die de stang mede bevestigen.

V. Aan het einde van het rapport worden verschillende maatregelen tot verbetering aanbevolen. Sommige daarvan zijn reeds besproken; omtrent sommige andere wenschen wij nog eenige toelichting.

Er wordt, onder anderen, een schafttijd verlangd van 1 ½ uur, hetgeen zou moeten gevonden worden door des zomers een half uur vroeger te beginnen en des winters een half uur later te eindigen. Zou dit een algemeene wensch van de arbeiders zijn?

A. Ik geloof het wel. Enschede is nogal uitgebreid; er komen ook vele werklieden van buiten af, die geen behoorlijken tijd hebben om te gaan eten.

V. Hetzelfde is het geval in Tilburg, maar daar is toen de fabrikanten er in voorzien wilden, gebleken dat de arbeiders geen langeren schafttijd wenschten.

A. Ik zou het hier nuttig en noodig achten, vooral voor hen, die buitenaf wonen.

V. Wordt er ook geklaagd, dat aan de werklieden geen gelegenheid wordt gegeven om de kerkelijke feestdagen te vieren?

A. Ja, in verscheidene fabrieken wordt daarover geklaagd.

V. Zou er althans voor de spinnerijen niet nog al bezwaar bestaan om daarin verandering te brengen?

A. Och, men kan altijd bezwaren vinden, als men wil. Mij dunkt, dat ik niet tegen de overtuiging van de werklieden mag handelen; als zij naar de kerk moeten, dan moet desnoods maar een gedeelte van de fabriek stilstaan.

V. Zoudt gij meenen, dat met eenig overleg ene enige inschikkelijkheid, zonder schade voor de industrie, Zondagsarbeid geheel zou kunnen vermeden worden?

A. Ja zeker.

V. Wordt er in Enschede des Zondags veel gewerkt?

A. Ja, zeer veel.

V. Van welken aard is dat werk?

A. Des Zondags werken de vaste werklieden, zooals smeden, timmerlieden en metselaars. In vele fabrieken werken die menschen des Zondag-morgens. Zij

konden evenwel evengoed tot Zaterdagavond 12 uur werken, want om 5 uur staat de fabriek stil en om 6 uur is er geen mensch meer.

Nu gaan de werklieden des Zondagsmorgens even naar de kerk, vandaar naar het werk en dan naar de herberg, waar zij een goeden borrel drinken. Dientengevolge hebben de huisgezinnen des Zondags niets aan hen. Als er des Zondags niet gewerkt werd, zou dit voor vrouw en kinderen beter zijn.

V. Hoe wilt gij het vloeken in de fabrieken tegen gaan; door daartegen boeten te bedreigen?

A. Ik ben niet voor boeten.

V. Hoe wilt gij het dan tegengaan?

A. Door zedelijke middelen; als men de zaak goed aanpakt, gaat dat wel, of anders ontslag. Ik ben ook begonnen met boeten, maar heb er van afgezien. Toen het bleek dat iemand opzettelijk vloekte, heb ik hem eenvoudig bedankt. Dat heeft een goed voorbeeld gegeven, ik heb er toen geen last meer van gehad.

V. Het rapport spreekt verder van eene betere regeling en billijker toepassing van het boetenstelsel Kunt gij dit eenigszins nader toelichten?

A. De boeten zijn te hoog en worden te streng toegepast. Wanneer bij Van Heek & Co een arbeider maar even over tijd is, krijgt hij 30 cents boete. Nu zijn er menschen, die een half uur van de fabriek wonen, en al gaan zij 's morgens vroeg genoeg van huis, dan kan vooral in den winterdag, de toestand der wegen of het weder zoo zijn, dat hij niet zoo spoedig vooruit kan. Hij loopt dan natuurlijk zoo hard mogelijk, komt hijgend en bezweet aan de fabriek - doch is wellicht eene enkele minuut te laat. Zijn harde loopen heeft hem dan niets geholpen, hij krijgt 30 cents boete.

Bij de fabriek van Blijdenstein heeft men een ander, billijker stelsel van boeten. Daar wordt voor elke minuut te laat 1 cent van het loon gekort.

V. Door wie worden de boeten opgelegd?

A. Hoofdzakelijk door de bazen.

V. Is daarvan beroep op den patroon?

A. Ja.

De heer Van Alphen: Legt de portier de boeten op?

A. Bij Van Heek & Co ja.

V. In het rapport wordt gezegd, dat de zedelijke toestand zou bevorderd worden, door zooveel mogelijk afscheiding of minstens groepeerings te maken tusschen mannen en vrouwen. Meent gij dat dit uitvoerbaar is?

A. Ja, het zal wel eenigen last veroorzaken, maar het kan toch wel. Bij de spinnerijen gaat het zeer goed, omdat daar mannen en vrouwen ieder een bepaald soort werk hebben.

V. Het rapport spreekt ook de wensch uit dat jongens en meisjes op de fabrieksschool afzonderlijk onderwijs krijgen, en dat voor de meisjes onderwijzeressen worden aangesteld. Waarom wenscht gij dit?

A. Het is wel eens voorgekomen, dat een onderwijzer zich niet gedroeg zooals het behoorde, en daarom achten wij het aanstellen van onderwijzeressen zeer wenschelijk voor de meisjes.

V. Spreekt gij uit eigen ervaring?

A. Neen, maar ik heb het oog op de jongens die op school gaan.

V. Hebt gij zelf kinderen?

A. Neen, die heb ik niet.

V. Verder wordt gewenscht dat patroons en firma's aansprakelijk gesteld worden voor ongelukken in hunne fabriek of werkplaats voorgevallen, buiten bepaalde schuld van den werkmán. Laten de fabrikanten thans alles op het ziekenfonds aankomen?

A. Ja, tenzij in enkele gevallen, wanneer de nood zeer groot is, dan helpt de fabrikant soms met een kleinigheid.

V. Bestaat er in Enschede geene verzekering tegen ongelukken?

A. Zoover ik weet niet.

V. Herinnert gij u gevallen van groote ongelukken, waarbij geen voldoende steun werd gegeven?

A. Dat staat mij niet bepaald voor den geest.

V. Gebeuren er veel ongelukken?

A. Eene enkele keer. Veel niet.

Ik had nog iets willen zeggen over het opgooien der riemen. Men heeft daarvoor in Duitschland bepaalde personen aangewezen; die raken daarmede vertrouwd niet alleen, maar zijn er ook op gekleed; het gevaar is daar voor hen niet zoo groot. Die zaak zou ook hier zeer wenschelijk zijn. Er moet een bepaalde persoon worden aangewezen, die de riemen opgooit of herstelt. Voor het geval, dat de fabriek te klein is voor die uitbreiding van personeel, moet de fabriek stilstaan of de riemen langzaam opgedraaid worden.

V. Zijn er in de fabrieken geen haakstangen in gebruik?

A. Neen. Ik heb er wel afbeeldingen van gezien en over hooren spreken, maar ik heb ze niet gezien.

V. Om werkstakingen te voorkomen, zouden wij, zegt het rapport, elk geoorloofd middel willen aanbevelen, en inzonderheid, dat van regeerings wege een wetboek op den arbeid werd gemaakt. Dit is mij niet volkomen helder. Hoe zoudt gij denken, dat zulk een wetboek werkstakingen zou kunnen voorkomen?

A. Daarover heb ik niet bepaald mijne gedachten laten gaan, en ik wenschte mij liever daarover ook niet uit te laten.

V. Gij zijt vroeger gedurende eene reeks van jaren machinist geweest op eene der fabrieken van de firma Van Heek & Co, niet waar?

Hebben in de fabrieken machinisten en stokers een langeren werktijd dan andere werklieden? Komen zij vroeger en gaan zij later heen?

A. In sommige fabrieken moeten zij wel eens vroeger komen om te zorgen dat de stoom op hoogte is, bijv. 20 minuten of een kwartier.

Dikwijls moeten zij ook 's avonds iets langer blijven, wanneer er reparatiën te verrichten zijn aan de machines, soms moeten zij dan wel één of twee uur nablijven.

V. Hebben zij het dan niet vrij hard te verantwoorden?

A. Ja, en dan zitten zij in een zeer warm vertrek; bij de heer Van Heek stond eene machine van 700 paardenkracht, daarbij was het smoorheet en bijna niet uit te houden, maar het werk moest gebeuren. Bovendien doet de machinist dikwijls dienst als smid, en heeft dan alle reparatiën aan de fabriek te doen. De stoker heeft het niet zoo druk als de machinist, want mankeert er iets aan het drijfwerk, dan heeft de laatste het ook te maken, 's avonds, 's nachts of Zondags. Op kleine fabrieken is er dan ook veel overwerk.

V. Hoe worden de machinisten voor hun werk opgeleid?

A. Zij groeien op onder het werkvolk en zijn meestal smeden, die dan op de fabriek geplaatst worden zonder bepaalde opleiding. Men gaat met de aanstelling van machinisten wel eens wat roekeloos te werk, zonder te letten op voldoende bekwaamheid.

V. Genieten machinisten en stokers vast loon?

A. In sommige gevallen ook percentsgewijze, volgens de uitbetaling in de fabriek.

V. Wordt extraloon betaald voor overwerk, nacht- en Zondagswerk?

A. In sommige gevallen wel, in andere niet. Bij de fabrieken van de heeren Van Heek werd overwerk over het geheel slecht betaald; voor allen evenveel, voor stokers, machinisten, allen een dubbeltje per uur.

V. Wordt met het schoonmaken van stoomketels altijd gewacht tot de ketel behoorlijk is afgekoeld?

A. Neen, soms zijn zij nog verschrikkelijk heet. De ketels worden van Zaterdag op Zondag schoongemaakt. Om vijf uur des Zaterdag wordt zulk een ketel afgeblazen en direct opengemaakt, en meestentijds gaan de menschen er om 10, 11 à 12 uur in om te werken. Staat zulk een ketel op zichzelf, dan gaat het nog eenigszins, maar staan er een of twee ketels naast, dan kunnen de menschen het er hoogstens een kwartier of een half uur in volhouden.

V. Is in de meeste fabrieken een afzonderlijk persoon belast met het smeren van de machines?

A. Voor het drijfwerk wel, maar voor de verschillende machines niet, daar doen meestal de arbeiders het zelve.

V. Gebeurt het smeren terwijl de machines stil staan, of terwijl zij aan den gang zijn?

A. Wat de weefgetouwen en dergelijke aangaat, wanneer zij stil staan. Enkele deelen, waar men gemakkelijk bij komt, is het dikwijls verkieslijk onder het loopen te smeren, zooals bijv. de assen.

V. Worden er automatische smeertoestellen gebezigd?

A. In de laatste jaren worden in vele fabrieken zelfsmerende kussenblokken voor het drijfwerk gebruikt en die zijn zeer doelmatig.

V. Is er over het algemeen genoeg ruimte tusschen de machines?

A. Die ontbreekt in verreweg de meeste fabrieken; het is in verscheidene fabrieken daardoor bepaald zeer gevaarlijk.

W.C. Witzel, J.D. Veegens (Voorzitter), Van Alphen, N. Reeling
Brouwer, P. Van Nispen (Adj.-secretaris)

NAAR GLANE.

Na de Enschedese periode begint Wouter Witzel nog een nieuw leven in Glane. Hij is dan 62 jaar en heeft al een heel leven achter zich.

Gezien door onze ogen een hele grote overgang, zo'n verhuizing van de stad naar zo'n afgelegen gebied. In die tijd was het echter niet zo'n gekke keuze. Men kon er beschikken over een stukje grond en afgelegen was het toen beslist niet. De trein van Lossers naar Gronau liep er doorheen en er was een grensstation. Bovendien waren enkele grote fabrieken in Gronau gesitueerd op loopafstand, zoals de firma Van Delden aan de Lossersstraat. Over het algemeen, had men toen nog de verwachting, dat Glane zou uitgroeien tot een groot kerkdorp en gelijke tred zou houden met Overdinkel.

Wouter Witzel treedt op 62-jarige leeftijd voor de tweede maal in het huwelijk met een veel jongere vrouw, Berendina van der Linden, geb. 4-3-1874 te Steenwijkerwold, en het echtpaar krijgt drie zonen. Op 4-11-1915 wordt Bernard geboren, op 7-1-1917 ziet Wouter Cornelius het levenslicht en Johan Hendrik volgt op 4-4-1918. Van het genieten van een "rustige oude dag", zoals in een later krantenbericht over hem wordt vermeld, kan met zo'n jong gezin nauwelijks sprake zijn geweest.

In zijn boek "In Losser is niets gebeurd ... " heeft de heer J.J. Luizink over Wouter Witzel (1852-1942) het volgende opgenomen:

Elke gemeenschap heeft in klein of groot verband zijn eigenaardigheden, gebruiken en persoonlijkheden. Ieder voor zich heeft in zijn gedachten wel mensen die in zijn herinneringen zijn blijven voortleven. Persoonlijkheden die een stempel hebben gedrukt op de periode dat zij voor hem of haar actueel waren. Een van de bekendste inwoners van Losser was zonder de twijfel de heer Witzel. Bij zijn overlijden verscheen op 4 november 1942 in het dagblad Tubantia het hierna volgende artikel:

'Uitvinder van Losser overleden'

Op ruim 90-jarige leeftijd is dezer dagen te Losser overleden de heer W.C. Witzel, die gedurende vele jaren een bekende figuur in het grensgebied is geweest.

De heer Witzel werd op 26 febr. 1852 te Hapert (gem. Hoogerloon) in Noord-Brabant geboren waar zijn vader stationschef en bakker was.

Het was aanvankelijk de bedoeling dat Wouter Cornelis zijn vader zou opvolgen, maar de jongen voelde daar niets voor en drong er met zo'n klem op aan, om smid te worden, dat zijn wens werd ingewilligd De dorpssmid van Hapert was een vakman, die in de wijde omtrek een zeer goede reputatie genoot en van hem heeft Witzel veel opgestoken.

Toen hij onder dienst moest, was hij al een volleerde smid Onder de soldaten gold hij als een 'geleerde', want hoewel hij slechts de lagere school had doorlopen wist hij al veel meer dan zijn collega's, van wie velen in die dagen nauwelijks lezen en schrijven konden. De sergeant-majoor die hem tot korporaal zou opleiden, had veel met hem op en zond hem door naar de sergeanten cursus. De kapitein wilde Wouter met alle geweld als onderofficier naar Indië sturen, maar Witzel had er geen oren naar om 'Jan Oost' te worden

en zo bleef hij in Nederland. Na zijn diensttijd kreeg hij een betrekking bij de Enschedese machinefabriek der firma Sepp. Zijn loon bedroeg slechts 8 cent per uur, maar hij kende ook niets van het fijne werk. Wel bleek echter al gauw, dat hij heel wat kon presteren en het bankwerken kreeg hij goed onder de knie. Een der directeurs leende hem een boek over machinebouw en techniek en daaruit stak hij heel wat op. Het viel hem aanvankelijk niet mee zich in de moeilijke stof in te werken, maar langzamerhand drong het beter tot hem door. Witzel ging door met zichzelf theoretisch te ontwikkelen, hetgeen zijn vakkennis in hoge mate ten goede kwam.

Ook werkte hij in Enschede bij de heer Groeliker die algemeen bekend was als 'broodsmid'. Men moest daar gaten maken in jaloezielatjes van de eerste Jaloeziënfabriek van de heer A. Walter. Steeds weer gingen de latten stuk en niemand wist er raad op. Witzel heeft toen een paar dagen goed nagedacht met het resultaat, dat hij een ponsmachine uitvond waardoor het euvel uit de wereld was.

Langzamerhand kreeg Witzel het machinevak geheel onder de knie en later ging hij voor de firma Sepp montagewerk uitvoeren. Zijn eerste grote succes boekte hij bij de firma Van Heek en Co. welke een aantal nieuwe zuigers nodig had, gemaakt volgens een bepaald systeem. Hij werd toen door de firma in dienst genomen, waar hij in de loop der jaren tal van machines onder handen kreeg. Later werd hij er chefmachinist.

Eens moest een voor het bedrijf zeer belangrijke machine, vijftig weken van het jaar op volle capaciteit lopen. Witzel wist het echter klaar te spelen, dat hij een en vijftig en een halve week draaide en de waardering daarvoor bleef niet uit.

De thans overledene was iemand met grote technische begaafdheden en in zijn lange leven heeft hij verschillende uitvindingen gedaan. Zo vond hij bij de firma Van Heek een speciale inrichting uit voor het slijpen van krassen, waardoor het werk in hoge mate werd vereenvoudigd.

Later heeft de heer Witzel zelf een klein bedrijfje gehad tesamen met de heer Haghuis. Vervolgens was hij vele jaren chef-machinist bij de fa. Stroink in Gronau. Toen hij een eind over de zestig was nam hij daar zijn ontslag om van zijn oudedag te genieten. Een bekende uitvinding heeft de heer Witzel als grijsaard gedaan. Als weduwnaar was hij eens genoodzaakt te koken op een oud fornuis, dat telkens uitging. De heer Witzel vond toen een fornuis uit dat 24 uur achtereen brandt en slechts weinig brandstof gebruikt.

De uitvinder heeft over deze zaak wel met het Nederlands Octrooibureau gecorrespondeerd maar tot een patent is het om financiële redenen nooit gekomen.

Verschillende verenigingen van huisvrouwen hebben de uitvinding in ogenschouw genomen. De thans overledene heeft de wijze van constructie van dit fornuis, aan zijn zoon, ook iemand die in het metaalvak is opgeleid, toevertrouwd.

Tot in het laatst van zijn leven is de 90-jarige bedrijvig geweest. Nu huishoudelijke artikelen zo moeilijk te krijgen zijn, heeft hij vele omwonenden geholpen met het repareren van wasketels, emmers en pannen. Hij zette nieuwe bodems in emmers, welke hij maakte van deksels van versleten wasketels.

Met de heer Witzel die de oudste inwoner van Glane was, is een man heengegaan, die op een zeer werkzaam leven kan terugzien, een man die zich in de sympathie van al zijn buurtgenoten kon verheugen.

De heer Witzel bleef dus in technisch opzicht actief en gaf zijn belangstelling en kennis door aan zijn zonen.

Wat aan het einde van de vorige eeuw niet is gelukt, hebben de volgende generaties wel tot stand kunnen brengen: Een bloeiend metaalbedrijf, niet in Enschede, maar in Losser, echter wel weer onder de naam "WOUTER WITZEL"

UITGAVEN VAN DE STICHTING HISTORISCHE KRING LOSSER

Het Teylershuis en zijn bewoners, door L.G. Poorthuis; f 4,50

De geschiedenis van het karakteristieke, ruim 3 eeuwen oude huis, waarin thans het restaurant 'de oude apotheek' is gevestigd, met veel genealogische gegevens, o.a. over de geslachten Froen of Froom, Teylers en Hulsken.

Het Heininkshoes in Dorp Losser, door H.Z. Scherphof-Bekker en L.H.M.

Olde Meierink; f 4,50

Het Heininkshoes, gelegen in de schaduw van de St. Martinustoren en grotendeels in vakwerkstijl opgetrokken, werd bewoond door de geslachten Assink, Lippers, Heinink, Winkelkofte en Ten Venne.

Monumenten van Losser, door L.H.M. Olde Meierink; f 15,-

Rijk geïllustreerd standaardwerk over de grenzen en grensstenen, de verdedigingswerken en versterkingen en de borgen en hoven in de gemeente

Losser.

St. Catharina-klooster Almelo en Klooster Maria Vlucht op de Glaan, door Adriaan Roelofs; f 10,-

Het voormalige St. Cathrijne-klooster, eertijds gelegen in Almelo, werd in 1665 op last van de Staten van Overijssel opgeheven en de zusters vonden een wijkplaats direct over de Nederlands-Duitse grens, waar het klooster onder de naam "Mariavlucht" tot 1811 bleef voortbestaan

Grondstukken en bewoners van Dorp Losser omstreeks 1820.

Grondstukken en bewoners in de Marke Losser omstreeks 1832, geïll. met pentekeningen van Joop Zwaferink en Eric Fiselier; 3 delen en map met kaarten. f 25,-

Alle veldnamen, boerderijen, huizen, bewoners/eigenaren en daarbij een schat aan historische gegevens. Een onmisbaar standaardwerk voor iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis van Dorp en Marke Losser.

Losser en zijn kerkdorpen in oude foto's deel II, door Thea Evers-Evers; f 25,-
Fotoboek over Dorp en Marke Losser en de kerkdorpen Overdinkel en Glane
Losser omstreeks 1890, door Thea Evers-Evers; f 10,-

Hierin is opgenomen: Uitkomsten van het onderzoek naar den toestand van den landbouw in Nederland, ingesteld door de Landbouwcommissie 1886, eerste deel, handelend over de gemeente Losser.

Bernardus Stichting Losser, 1916-1991, vijfenzeventigjaar zorg voor zieken en bejaarden, door Thea Evers-Evers; f 17,50

Rijk geïllustreerde geschiedenis van het ziekenhuis/bejaardenhuis, (Een uitgave van de Bernardus Stichting Losser)

In Losser is niets gebeurd ... 1940-1945, door J.J. Luizink; f 25,-

Rijk geïllustreerde uitgave over Losser en zijn kerkdorpen ten tijde van de Duitse inval en de bezetting, met aandacht voor het dagelijks leven, maar ook verhalen uit het verzet, met zijn drama's en heldendaden, het lot van de Joodse burgers, het geweld vanuit de lucht en de bevrijding.

De Schultinchof Losser, door HZ. Scherphof-Bekkeren C.S.M. Meijerink-Hannink; f 4,50

De geschiedenis van het oude gewaarde erve de Schultinchof voor het eerst genoemd in 1395.

400 jaar Hervormden in Losser, door Georg van Slageren; f 32,50

Schetsen uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente Losser, vanaf de eerste predikant in 1598 tot op heden.

De uitgaven van de Historische Kring Losser zijn verkrijgbaar bij de penningmeester G.W.Th. van Slageren, Hogeweg 36, Losser, tel. 053 5382850